

BIBLIO

Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine a jej vzťah ku Slovensku

PhDr. Zuzana Drugová, MC UMB

- Zistenia profesora Botíka vo vzťahu ku:
 - Autochtónnej kultúre Slovákov vo Vojvodine
 - Etnickej kultúre minorít ako subkultúre
 - Etnickej tolerancii...
- Etnická a kultúrna identita
- Kultúrny pluralizmus
- Využitie informácií vo vzdelávacom procese a činnosti kultúrnych spolkov a súborov
- Vzťah ku Slovensku

Tradičná kultúra Slovákov po príchode na Dolnú zem

„Prvú a neobyčajne jasnozrivú sondu do poznávania takýchto procesov zapustil jazykovedec Jozef Štolc. Dospel k záveru, že v slovenských dolnozemskej komunitách sa v ich slovenských nárečiach, a dodajme, že aj **na mnohých úsekoch tradičnej, najmä duchovnej kultúry, udial veľkolepý konvergentný proces**, ktorý z prisťahovalcov poschádzaných z rôznych dedín a regiónov Slovenska, s odlišnými lokálnymi nárečiami a kultúrnymi tradíciami, vytvoril nové lokálne a regionálne nárečové a kultúrne jednotky, ktoré **predstavujú vekovo mladšieho dolnozemskeho brata celoetnického komplexu Slovákov** (ŠTOLC 1968:230, 1971:76).“

(Botík 2011, 46)

„Sprievodným javom **konvergentných procesov v jednotlivých slovenských komunitách** bolo, že vznikli viac alebo menej výrazné odlišnosti v ich nových nárečových a kultúrnych systémoch. Bolo to dané tým, že tak ako vo všeobecnosti, aj v prostredí Dolnej zeme sa uplatňoval univerzálne pôsobiaci princíp, že **kultúra tradičnej spoločnosti bola kultúrou lokálnou**, ktorá sa vyznačovala veľkou priestorovou variabilitou (BURKE 2005:72, 256). Poukázal na to už Felix Kutlík, že v Báčke a Srijeme „po nosive sa všetci delia medzi sebou a po rúchu ich možno poznať, ktorý je z ktorej dediny“ (KUTLÍK 1888:25). K zhodným záverom dospeli aj bádatelia, ktorí sa opierali o poznatky získané odborne kvalifikovanou analýzou tradičného odevu dolnozemskej Slovákov (BOSIĆ 1974:60, 1987:49). Aj hudobní folkloristi vyslovili názor, že **v kolonizovanom prostredí sa časť piesní prinesených zo starej domoviny, začala meniť**. Stávali sa súčasťou zmeneného prostredia a nových podmienok života, nadobúdali výrazne lokálne znaky. Lokálne znaky majú aj nové piesne (ELSCHEK 1997:6-7).“

(Botík 2011, 46)

„V tradičnej spoločnosti sa lokálne či územné **spoločenstvá vyznačovali silnou väzbou na prostredie**, čo sa odrážalo na takmer všetkých úsekoch ich hospodárskeho a pospolitého života. Takáto zviazanosť ľudí s prostredím sa označuje ako **zakorenenosť** či **zrastenosť** (GAJDOŠ 2002:66).

Do novo osídlených dolnozemskejých osád sa slovenskí kolonisti zakoreňovali svojimi domami a gazdovstvami, hlavne však novonadobudnutou a vlastným úsilím zveľaďovanou pôdou. Pôda bola tým magnetom, ktorý pritiahol kolonistov do týchto končín. **Vzťah k pôde a k plodonosnému prostrediu Dolnej zeme sa stal ústredným motívom** vari každého historika, publicistu, básnika a maliara, ktorí sa podujali vypovedať o týchto ľuďoch.

.... k stanoviskám sociológov, že **najpodstatnejšou črtou sedliaka je zemitosť, ktorá sa odvíja od jeho sebazáchovného záujmu mať pôdu, udržať zdedenú pôdu a rozmnožiť nadobudnutú pôdu** (BLÁHA 1937:136, 150).“

Etnická subkultúra

„Etnická subkultúra postupne prestáva pre týchto vysťahovalcov byť každodennou potrebou a **čoraz viacej naberá symbolickú, emocionálnu či intelektuálnu hodnotu**, v dôsledku čoho sa presúva zo spoločenskej (etnosociálnej) do intímnej sféry života.

Akže v počiatočnom štádiu vysťahovaleckého života etnická subkultúra bola spojnicou uľahčujúcou vstup vysťahovalcov do kultúrneho systému novej domoviny, **v pokročilom štádiu vysťahovaleckého života sa ona stáva predovšetkým spojnicou**, ktorá umožňuje aspoň príležitostné a značne ohraničené väzby s kultúrou niekdajšieho materského etnika.“

(Botík 2011, 21-22)

Synkretizmus je filozofický pojem označujúci spájanie, prekrývanie, prekrytie, skríženie rôznorodých prvkov, smerov, myšlienok (wikipédia).

„Podstata zvláštností etnickej situácie každej minority spočíva v tom, že od okamihu trvalého usadenia sa v novej domovine začali v kultúrnom a etnickom vývine jej príslušníkov pôsobiť procesy, pre ktoré sú príznačné **dve základné, navzájom protirečivé tendencie**:

1. sa vyznačuje črtami **výrazného etnokultúrneho pretrvávania** a najzreteľnejšie sa prejavuje **v pridržiavaní sa kultúrneho imania** nadobudnutého v pôvodnej domovine. Čiže **v uchovávaní prejavov pôvodnej etnicity a ich špecifických znakov**.
2. vývinová tendencia sa vyznačuje prejavmi **etnokultúrnych zmien a postupného vyrovnávania sa príslušníkov minority s majoritnou spoločnosťou**. Kultúra minorít, ktorá sa utvárala v podmienkach etnického rozdelenia, vyznačuje sa **synkretickým charakterom**. Zastúpené sú v nej reálie trojakej proveniencie: **1. kultúra materského etnika, 2. kultúra vytvorená príslušníkmi minority v podmienkach novej domoviny, 3. kultúra obklopujúcej inoetickej spoločnosti.**“

(Botík 2011, 23 – 24)

Kultúra etnických minorít

„Najpodstatnejším a najurčujúcejším atribútom kultúry etnických minorít je **synkretizmus**. Zastúpený je vo všetkých komponentoch etnicity. Teda aj vo všetkých prejavoch kultúry, vrátane jazyka... synkretizmus je zároveň aj činiteľom, ktorý spôsobuje, že **bilingvizmus je univerzálnym a zákonitým javom v živote každej etnickej minority.**“

(Botík 2011, 24 - 26)

„... charakter slovenských dolnozemskej komunit vyplýval z toho, že ich hlavnou funkciou bolo vymedzovať, zakoreňovať, stabilizovať, integrovať a legitimizovať dané lokálne spoločenstvá. **Takáto podoba lokálnej komunity však nebola Slovákom na Dolnej zemi raz a navždy daná.** V podmienkach post tradičnej spoločnosti bol vývin lokálnej komunity aj na Dolnej zemi poznačený zvýšenou mierou procesualnosti, dynamickosti, inovatívnosti a transformatívnosti.“

(Botík 2011, 50)

Inakosť a pocit odlišnosti skupinovej identity má akoby dva póly.

1. Na jednej strane sa prejavuje **uvedomovaním si svojej odlišnosti, ktorá sa stretáva s neporozumením, dištancom a aj nevraživosťou tých druhých, čiže najbezprostrednejších spoluobčanov.**
2. Druhou stranou skupinovej identity, akousi protiváhou neporozumenia od tých druhých, sú **pocity vlastnej hodnoty, ktoré sú sprevádzané neustálym potvrdzovaním identity.**

V týchto súvislostiach sa zvykne poukazovať na to, že jedinci si realitu svojej minulosti, ako aj obsah svojej skupinovej identity uvedomujú, ale **jediný spôsob, ako sa dajú spomienky osviežovať a identita utvrdzovať, je kontakt s tými, pre ktorých sú príslušné reálie rovnako významné** (NOSKOVÁ, J. 2007:165).

Najsilnejšie puto systému vzťahov medzi národnostným spoločenstvom a kultúrou materinského jazyka **tvorila tradičná kultúra.**

(Divičanová 1999, 203)

Národnostnú kultúru formujú a pretvárajú dve základné tendencie, resp. ich styčné body: **všeobecné zákonitosti premien ľudovej kultúry a svojrázne motivácie, typické pre národnostnú kultúru.**

(Divičanová 1999, 203)

K stabilite materinského jazyka ľudovej kultúry prispievala skutočnosť, **akú úlohu zohrával materinský jazyk v celkovom kultúrnom systéme,** teda i v cirkevnom živote a v inštitúciách elitnej kultúry.

(Divičanová 1999, 213)

Samuel Boldocký

Mnohí z nás nechápu, alebo nechcú pochopiť, že **menšinovosť, a s ňou súvisiaca regionálnosť, sú jednoducho existenčné danosti a že sú jednotlivé kultúry často aj jedinečnými a neopakovateľnými sociokultúrnymi systémami**, ktoré možno opísať a pochopiť iba v kontexte ich vlastných hodnôt, noriem a ideí, **čo neznamená, že sa tieto hodnoty nemôžu stať svetoznámymi**, ako napríklad obrazy kovačických insitných maliarov, ktorých vlastne objavil „svet“, takže vlastne **najlokálnejšie umenie vojvodinských Slovákov sa stalo univerzálnou, svetovou hodnotou** a v tom zmysle priam paradoxne vyznieva skutočnosť, že by si našinci snád' dodnes z nich uťahovali, keby sa natrvalo nezapísali do dejín svetového maliarstva a keby viacerí z nich nezískali aj tie najprestížnejšie svetové ocenenia, aj mimo rámcov insity, ako napríklad Martin Jonáš (znalci insitného umenia ho nazvali Martinom Veľkým), ktorý v roku 1978 na medzinárodnej výstave kresby v Taliansku získal zlatú medailu spoločne so Salvatorom Dalím a Renatom Guttusom a päť jeho kresieb vtedy odliali do rýdzeho zlata.

(Boldocký 2013, 25)

...zachovanie našej slovenskosti v budúcnosti bude priamo závisieť predovšetkým od rodinnej výchovy a od toho, do akej miery si zachováme svoje národné povedomie a cítenie, ktoré vlastne nie sú racionálne kategórie, ale vecou našej duchovnosti a citovosti, a tak sa k nim aj treba stavať...

Osud národa ako komplexu pozitívnych, identitu ponúkajúcich hodnôt **je priamo závislý od kvality vzdelávacích systémov.** Ich jadrom je, samozrejme, školstvo, avšak ... aj osvetová zložka, teda aj médiá, cirkev, politika, ale aj šport a občianska spoločnosť ako systém spolkov...

(Boldocký 2013, 27)

Kultúrny pluralizmus

Kultúrny pluralizmus vyzdvihuje ako pozitívum práve rozmanitosť modelov, vzorcov a spôsobov života. Na stupeň prieniku princípov kultúrneho pluralizmu do nášho každodenného života upozorňuje možnosť **prejaviť svoju kultúrnu odlišnosť**: bezkonfliktné spolužitie rôznych kultúrnych a sociálnych skupín. Jednou z vyžadovaných kompetencií občana, ale aj verejnosti je preto **tolerancia**. **Ak príslušníci skupín navzájom cítia a rešpektujú kultúrne hranice a odlišný spôsob života, sociálne a kultúrne odlišné skupiny a spoločenstvá nemusia svoje hranice dogmatizovať ani ideologizovať.**

(Slušná 2006, 15)

Princípy pluralizmu a rozmanitosti sú dnes už nevyhnutnou súčasťou politik Rady Európy a Európskej únie. **Na úrovni EÚ ich dodržiavanie garantuje Výbor pre kultúrnu spoluprácu v súčinnosti s UNESCO a ministerstvami jednotlivých krajín....** Ako najvhodnejší prístup podpory partikularizmu a vzájomnej komunikácie navrhuje prezentovať rozmanitosť ako 1. výsledok prirodzenej sociálnej a kultúrnej dynamiky (procesy migrácie) a 2. ako prirodzený princíp sociokultúrnych systémov: **rozmanitosť ako súčasť našej každodennosti.**

(Slušná 2006, 21)

...príliš reálna hrozba zániku istých špecifických charakteristík sociálnych a kultúrnych skupín. Tieto sa javia ako miniatúrne rozdiely, v konečnom dôsledku sú pre subjekt kľúčovými v procesoch uvedomovania vlastnej identity a rozdielnosti. **Kultúrna identita každej sociálnej skupiny musí byť v prvom rade pocíťovaná a prezentovaná, v opačnom prípade sa môže stať muzeálnou záležitosťou, turistickou atrakciou – a takáto kultúra sa ocitne pred hrozbou možného zániku.**

Kultúrny pluralizmus predpokladá, že **žiadna kultúra nie je vyvyšovaná nad druhú, že príslušníci kultúr sa vzájomne rešpektujú a neurážajú príslušníkov odlišných kultúr ani neprekážajú rozvoju iných kultúr. Poznaním, z čoho pramení odlišnosť, odstraňujeme strach a obavy z kultúrnej inakosti, pomáhame rozvíjať sa takzvaným menšinovým skupinám a posilňujeme ich pocit, že sú integrálnou súčasťou nášho občianskeho spoločenstva.** (Slušná 2006, 23)

Otázka slovenskosti je dôležitá preto, lebo **vojvodinskí Slováci** so statusom enklávneho spoločenstva **uchovávali a rozvíjali rozmanité prejavy etnicity**, čiže slovenskosti **špecifickým spôsobom, odlišným od pomerov v materskom etnickom spoločenstve**.

... etnické spoložitie a z neho sa odvíjajúce kultúrne vyžarovanie, ako aj **kultúrne a jazykové výpožičky či prevzatia od tých druhých, patria k najpodstatnejším a najurčujúcejším stránkam kultúry enklávnych spoločenstiev**. Teda aj vojvodinských Slovákov.

Z takýchto daností potom vyplýva, že vojvodinských Slovákov treba posudzovať ako **spoločenstvo, ktoré sa v dôsledku dlhodobého enklávneho trvania stalo v prvom rade samo sebou, ale potom aj súčasťou dvoch odlišných spoločenstiev**: jedného, s ktorým je spojené vedomím etnickej spolupatričnosti a všetkým, čo z toho vyplýva a druhého, v dotyku s ktorým si už stáročia skúša či potvrdzuje svoju životaschopnosť. (Botík 2016, 219)

Autochtónna kultúra

Doterajší vývin vojvodinských Slovákov potvrdil, že **aj v podmienkach enklávneho života si zachovali svoju jazykovú a kultúrnu autonómiu**. Čiže aj kontinuitu svojho etnokultúrneho vývinu.

Už takmer tri storočia jazyk, spolu s ďalšími atribútmi etnicity, hlavne s prejavmi tradičnej duchovnej kultúry, boli v tomto enklávnom spoločenstve významným konsolidačným a zjednocujúcim činiteľom.

Význam jazyka treba vidieť aj v tom, že **popri skupinovej integračnej a identifikačnej funkcii predstavuje pre vojvodinských Slovákov dôležitý prostriedok, ktorý ich spája s materským národom**. Predovšetkým prostredníctvom spoločného spisovného jazyka majú prístup k celonárodným kultúrnym hodnotám Slovákov.

(Botík 2016, 219)

Pre etnocentrizmus sú príznačné dve základné podoby:

- **Umiernená** predstavuje tolerantný variant tohoto hodnotového postroja. Pripisuje síce hodnotám a normám vlastnej kultúry výsadné postavenie, pripúšťa však aj existenciu alternatívnych kultúr, ku ktorým má znášateľný postoj.
- **Agresívny** etnocentrizmus je nebezpečnou verziou.

(Botík 2007, s.12)

Vzdelávanie v školách:

- Rovnováha medzi materiálmi zo Slovenska a materiálmi o Slovákoch vo Vojvodine
- Rovnováha medzi etnickým sebavedomím a negatívnym etnocentrizmom

Práca v kultúrnych inštitúciách:

- Inšpirácia zo Slovenska kvalitnými podkladmi, nesiahanie po masových elektronických produkciách
- Rovnováha medzi materiálmi zo Slovenska a materiálmi o Slovákoch vo Vojvodine

Oslovovanie rodičov detí, vplyv na rodiny – predovšetkým tie bilingválne

Použitá literatúra

- Botík, Ján: Etnická história Slovenska. Bratislava: Lúč, 2007, 230 str. ISBN: 978-80-7114-650-6
- Botík, Ján: Dolnozemskí Slováci. Nadlac: vydavateľstvo Ivan Krasko. 2011, 335 str. ISBN: 978-973-107-067-4
- Botík, Ján: Slováci vo Vojvodine. Nový Sad 2016, ÚKVS, 271 str., ISBN 978-86-87947-34-4
- Boldocký, Samuel: Naše a našké problémy s vlastnou slovenskosťou. IN: Ako zachovať slovenskosť. Matica slovenská v Srbsku, Báčsky Petrovec 2013, s.24-27.
- Divičanová, Anna: Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť 1999, 335 str. ISBN: 963 03 6913 3.
- Myjavcová, Mária: O našom postoji k vyučovaniu slovenčiny. IN: Ako zachovať slovenskosť. Matica slovenská v Srbsku, Báčsky Petrovec 2013, s.16-19.
- Slušná, Zuzana: Kultúra a kultúrna rozmanitosť. IN: Kultúra, kultúrna rozmanitosť a multikultúrna výchova. Metodický materiál k projektu Svedkovia minulosti. Národné sovetové centrum Bratislava 2006, s. 10-28. ISBN: 80-7121-266-0.

BIBLIO

Ďakujem za pozornosť

PhDr. Zuzana Drugová
Báčsky Petrovec 19.2.2024